

KS. FELIKS GRYGLEWICZ

NOWE PRZYMIERZE *

Ekspiacyjna ofiara, którą Chrystus Pan złożył przez wydanie swojego ciała i przełanie swojej krwi, spełniała równocześnie dwie funkcje: przyczyniła się do tego, że ludziom zostały odpuszczone grzechy, oraz do tego, że zerwane pomiędzy nimi a Bogiem przymierze ponownie zostało nawiązane. O tej drugiej funkcji w związku z krwią mówią wszystkie przekazy słów konsekuracyjnych. Św. Łukasz i św. Paweł zaś to przymierze¹, które Chrystus Pan nawiązał pomiędzy Bogiem a ludźmi, nazywają „nowym przymierzem“.

Przekazy słów konsekuracyjnych podają wzmiankę o przymierzu w dwóch wersjach. Jedna z nich podaje tekst: „krew moja przymierza“ (Mt 26,28; Mk 14,24), druga jest jeszcze zróżnicowana. Św. Paweł podaje wystylizowane zdanie: „Ten kielich nowym przymierzem jest w mojej krwi“ (1 Kor 11,25). W zdaniu zaś św. Łukasza: „Ten kielich, nowe przymierze we krwi mojej“ (Łk 22,20) brak orzeczenia. Sytuacji nie ratuje również zakończenie tego zdania „za wielu wylany“².

W drugiej wersji przez metonimię mówi się o kielichu, zamiast o tym, co się w nim mieści, tj. o winie. Ta forma literacka jednak jest tak łatwa do uchwycenia, że nikomu nie sprawia trudności zrozumienie właściwego sensu wypowiedzi². Ponadto w tej wersji jest inna budowa zdania. Gdy pierwsza kieruje uwagę i kładzie nacisk na krew, druga — na przymierze. Obydwie wersje jednak zachowują wszystkie podstawowe elementy i mówią o tym samym³. Druga wersja, związana ze światem hellenistycznym, wykazuje stylistyczne poprawki w stosunku do pierwszej, która w języku greckim jest przeładowana określeniami.

* Fragment pracy pt. *Chleb, wino i Eucharystia w symbolice Nowego Testamentu*.

¹ Niektórzy autorowie niesłusznie tłumaczą greckie określenie przymierza w słowach konsekuracyjnych „diatheke“ zgodnie ze znaczeniem tego słowa u autorów świeckich, jako: ostatnia wola, testament. Do nich należą np.: A. Deissmann, *Licht vom Osten*, Tübingen 1923⁴, s. 243; R. Otto, *Reich Gottes und Menschensohn*, München 1940, s. 234; J. Schniewind, *Das Evangelium nach Markus*, Göttingen 1959⁸, s. 149. Literaturę dotyczącą przymierza w Starym Testamencie podają: J. Schildenberger, *Bund*, [W:] J. B. Bauer, *Bibeltheologisches Wörterbuch*, s. 158; D. J. McCarthy, *Treaty and Covenant*, Rome 1963, s. XX—XXIV.

² Dowodzenie, że słowo „kielich“ nie może być inaczej rozumiane, jak tylko w tym znaczeniu, co się w kielichu znajduje, przeprowadza F. Prat, *La théologie de Saint Paul*, Paris 1949³⁸, t. 1, s. 148.

³ Zob. J. Jeremias, *Abendmahls Worte Jesu*, Göttingen 1960³, s. 162.

Dwa określenia słowa „krew“, a mianowicie „moja“ i „przymierza“ dopiero po długich wahaniach z punktu widzenia językowego zostały przez J. Jeremiasa uznane za możliwe do utrzymania.⁴ To przeładowanie określeniami wynika z semickiego pierwotnego tekstu. Tekstu tego nie poprawił św. Mateusz, który dbał o literacką formę tego, co pisał. Trzeba więc wyciągnąć wniosek, że słowa te w tej formie, w jakiej zostały przekazane przez św. Mateusza i św. Marka, były wypowiedziane przez Chrystusa Pana.

Obydwie wersje jednakowo wyrażają myśl, że przymierze zostało zawarte „we krwi“, tzn. przez wylanie krwi⁵, przez śmierć tego, kto jest przeznaczony na ofiarę.

Tak zostało zawarte przymierze pomiędzy Bogiem a wybranym narodem na Synaju. Na polecenie Mojżesza kapłani „złożyli ofiary całopalne, a także cielce złożyli Bogu jako ofiary zapokojne. Mojżesz wziął połowę krwi i wlał ją do naczynia, a [drugą] połowę krwi wylał na ołtarz. Potem wziął księgę przymierza i czytał ją ludowi. Oświadczyli więc: To wszystko, co Bóg powiedział, będziemy spełniali i będziemy temu posłuszni. Mojżesz wziął więc krew, pokropił nią lud i rzekł: To jest krew przymierza, które Pan zawiera z wami na podstawie wszystkich tych słów“.⁶

Przymierze to było zawarte na Synaju wtedy, gdy naród wybrany wędrował z Egiptu do Ziemi Obiecanej. W czasie święta Paschy, które właśnie obchodzono, wszyscy wspominali to przymierze i cieszyli się nim.

Chrystus Pan również nawiązuje do tego przymierza⁷. Wskazuje na to nie tylko wzmianka o krwi i o przymierzu, która jest we wszystkich przekazach słów konsekuracyjnych, ale przede wszystkim prawie dosłownie powtórzone słowa Mojżesza „Oto krew przymierza“ (Ex. 24,8). Słowa te stanowią podstawową część słów konsekuracyjnych odnoszących się do wina w ewangelii św. Mateusza i św. Marka.⁸ Sformułowanie ich więc wiąże się z myślą o przymierzu zawartym na Synaju.

Przymierze Chrystusa Pana z tym sformułowaniem wiąże również słowo mówiące o krwi „przelanej“ (ekchynnomenon), które występuje w drugiej części słów konsekuracyjnych u wszystkich trzech synoptyków. Słowo to bowiem opisuje wylanie krwi na ołtarzu⁹. Choć opis złożenia ofiary przy zawarciu synajskiego przymierza nie używa tego słowa¹⁰, to jednak mówi o tej samej czynności.

⁴ J. Jeremias, *Abendmahls Worte*, s. 186—188.

⁵ N. Turner, *The Prepositional „en“ in the New Testament*, „The Bible Translator“, 10 (1959) 113—120.

⁶ Ex. 24, 5—8, O przymierzu na Synaju, zob. D. J. McCarthy, op. cit., s. 152—167. 173; Ks. Cz. Jakubiec, *Stare i Nowe Przymierze*, Warszawa 1961, s. 71—77. Pojęcie przymierza u Eseńczyków w Qumran było związane z przymierzem zawartym przez Boga na Synaju, mimo to jednak qumrańskie pisma nie wspominają o cytowanym tekście. Zob. R. F. Collins, *The Berith-Notion of the Cairo Damascus Covenant and its Comparison with New Testament*, „Ephemerides Theologicae Lovanienses“, 39 (1963) 584.

⁷ Przypuszczalne racje, dla których u Chrystusa Pana mamy tylko jedną — w słowach konsekuracyjnych — wzmiankę o przymierzu, podaje H. Schürmann (*Einsetzungsbericht*, Münster 1955, s. 111, uw. 389). On też cytuje autorów, którzy się tym zajmowali.

⁸ Mt 26, 28; Mk 14,24.

Powtarzając słowa Mojżesza w czasie konsekracji Chrystus Pan zaznaczył, że eucharystyczne wino w kielichu to jest „krew moja” (Mt 26,28; Mk 14,24; por. Łk 22,20; 1 Kor 11,25). W tym uwydatnieniu „moja” mieści się obok zaznaczenia, że to jest prawdziwa, jego własna krew, jeszcze przeciwstawienie krwi Chrystusa Pana tamtej krwi, która była wylana na Synaju i dzięki której tamto przymierze zostało zawarte. Równocześnie więc mieści się w nim przeciwstawienie tego przymierza, które Chrystus Pan zawiera, tamtemu, które zawarł Mojżesz.

Podstawą przymierza była decyzja Boga o wyborze żydowskiego narodu¹¹. Na mocy tego wyboru i na mocy synajskiego przymierza Żydzi byli zobowiązani do oddawania czci jedynie Jahwie z wyłączeniem kultu jakiegokolwiek innego, pogańskiego bóstwa. Przy zawarciu zarówno tego, jak i innych przymierzy, Bóg obiecywał wybranemu narodowi swoją opiekę, a Żydzi zobowiązali się do zachowywania przykazań oraz moralnych i kultowych przepisów. W tekstach Starego Testamentu zaznaczono, że przy zawarciu przymierza Bóg obiecał oddać Kanaan wybranemu narodowi w posiadanie.¹²

Ponadto Bóg obiecał Żydom liczne potomstwo¹³, błogosławieństwo swoje i opiekę. Żydzi ze swej strony zobowiązali się do zachowywania obrzezania, jako znaku przymierza z Bogiem,¹⁴ soboty jako dnia świętego¹⁵, a przede wszystkim do zachowywania Prawa Bożego zawartego w Dekalogu i w innych zbiorach prawnych, które weszły w skład Pięcioksięgu¹⁶.

Żydzi jednak nie spełnili tych swoich zobowiązań. Prorocy zarzucali im to często, a ponieważ ich upomnienia nie odnosiły skutku, mówili — przede wszystkim Jeremiasz — o tym, że Bóg zawrze nowe przymierze.

Już w pieśniach o Słudze Bożym jest wzmianka, że Bóg wydał go, aby zawarł „przymierze z ludem” (Iz 42,6; 49,8). Wzmianka ta jednak nie mówi o tym, czy chodzi o zawarcie nowego przymierza czy też o odnowienie tego, które było zawarte na Synaju¹⁷. O nowym natomiast przymierzu wyraźnie mówi prorok Jeremiasz: „Oto

⁹ J. Jeremias, *Zur Exegese der Abendmahls Worte Jesu*, „Evangelische Theologie”, 7 (1947—48) 61; H. Schürmann, *Einsetzungsbericht*, s. 66.

¹⁰ Ex. 24, 6: prosecheen (wylał na ołtarz).

¹¹ Choć inicjatywa zawarcia przymierza pochodziła od Boga, a samo przymierze było łaską udzieloną wybranemu narodowi przez Boga, to jednak nie można go pojmować jako jednostronnej Bożej decyzji. Tak przymierze pojmują np. J. Behm, *Diatheke, Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, t. 2, s. 137; K. Stürmer, *Das Abendmahl bei Paulus*, „Evangelische Theologie”, 7 (1947—48) 55, uw. 25.

¹² Gen. 15, 7; 17, 8; Jr 32, 22 itp.

¹³ Gen. 15, 5; 17, 4 itp.

¹⁴ Gen. 17, 10.

¹⁵ Ex. 31, 13; Ez 20, 12.

¹⁶ H. Haag, *Bund*, [W:] *Bibellexikon*, s. 269; Por. J. Bonsirven, *Le Judaïsme palestinien au temps de Jésus Christ*, Paris 1934², t. I, s. 79—81.

¹⁷ A. Oepke, *Ursprung und ursprünglicher Sinn des Abendmahls im Lichte der neuesten Forschung*, „Allgemeine evangelisch-lutherische Kirchenzeitung”, 59 (1926) 82; G. Kittel, *Jesu Worte über sein Sterben*, „Deutsche Theologie”, 3 (1926) 185; R. Otto, op. cit., s. 235 n.; E. Gau-

nadchodzą dni, mówi Pan, w których z domem Izraela i z domem Judy zawrę nowe przymierze. Nie takie przymierze, jakie z ich ojcami zawarłem w tym dniu, w którym ująłem ich za rękę, aby ich wyprowadzić z ziemi egipskiej, przymierze, które złamali[...]. Ale oto przymierze, które zawrę z domem Izraela po owych dniach, mówi Pan: Położę prawo moje we wnętrznościach ich i wypiszę je na ich sercu. Ja będę im Bogiem, a oni będą moim ludem[...] wszyscy poznają mnie od najmniejszego aż do największego [...] zlituję się nad ich nieprawością, a grzechów ich już więcej nie wspomnę¹⁸.

To nowe przymierze, o którym mówi Jeremiasz, różni się od synajskiego. Gdy bowiem synajskie przymierze zawarto przez zabicie zwierząt, pokropienie ludzi ich krwią i wylanie krwi na ołtarzu, prorok Jeremiasz o ofiarach ani krwi nie wspomina. Mówi on natomiast o wypisaniu zakonu Bożego „we wnętrznościach ich i na sercach ich“, a więc o prawie miłości, podczas gdy Mojżesz z księgi przymierza odczytywał zobowiązania, a litery przykazań Bożych były wyrte na kamiennych tablicach. Prorok Jeremiasz mówi wreszcie o przebaczeniu nieprawości i grzechów¹⁹.

Do przymierza przepowiedzianego przez proroka Jeremiasza nawiązuje druga część słów konsekuracyjnych św. Łukasza i św. Pawła²⁰. Tradycja bowiem, którą oni nam przekazują, uwydatniała, że przymierze, które Chrystus Pan zawarł w czasie Ostatniej Wieczerzy, było „nowym²¹ przymierzem“, a używała przy tym tego samego słowa greckiego — „kaine“, które jest u proroka Jeremiasza²².

Zestawienia nasze wykazują, że w pierwotnym Kościele dwie tradycje przekazywały świadomość o przymierzem, które Chrystus Pan zawarł na Ostatniej Wieczerzy.

gler, *La Sainte-Cène*, Neuchâtel 1945, s. 75; Ch. Maurer, *Knecht Gottes und Sohn Gottes im Passionsbericht des Markusevangeliums*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche“, 50 (1953) 20 n.

¹⁸ Jr 31,31—34. C.H. Cornill (*Das Buch Jeremia*, Leipzig 1905, s. 325) uważa, że cytowane słowa wyrażają to, co jest najważniejsze i istotne dla teologii proroka Jeremiasza. Podobną myśl wyraża J. Héring, *L'Épître aux Hébreux*, Neuchâtel 1954, s. 77.

¹⁹ Zob. H. Ortmann, *Der alte und neue Bund bei Jeremia*, Berlin 1940; J. Coppens, *La nouvelle alliance en Jer 31,31—34* „Catholic Biblical Quarterly“, 25 (1963) 12—21 (oraz literaturę tam cytowaną).

²⁰ Łk 22,20; 1 Kor 11,25. Drugą część słów konsekuracyjnych św. Pawła z przymierzem na Synaju chce łączyć tylko G. Bornkamm (*Herrenmahl und Kirche bei Paulus*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche“, 53 (1956) 331).

²¹ Określenie przymierza „nowe“ w Nowym Testamencie mieści w sobie myśl, że to jest przymierze ostateczne, wieczne (zob. Hbr 13,20). Por. J. Behm, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, t. 3, s. 145 n., 450 n.; J. Theising, *Die Lehre Jesu von der ewigen Seligkeit*, Breslau 1940, s. 60.

²² Choć Eseńczycy z Qumran nazywali się „Nowym Przymierzem“, to jednak swojej organizacji nie wiązali ze słowami proroka Jeremiasza. Różnice pomiędzy nimi a przymierzem według Dokumentu Damasceńskiego, podaje R.F. Collins (l. c., s. 572—575). Tekst proroka Jeremiasza w Talmudzie był również rzadko cytowany i to w ten sposób, że wzmianka o nowym przymierzem była opuszczana. Zob. H. L. Strack — P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, München 1924—1928, t. 1, s. 243; t. 3, s. 89n., 704, 848; t. 4, s. 832, 850, 918. Różnice pomiędzy pojęciem przymierza w tekstach z Qumran a pojęciem nowego przymierza w liście do Hebrajczyków podaje J. Coppens (*Les affinités qumraniennes de l'Épître aux Hébreux*, „Nouvelle Revue Théologique“, 84 (1962) 265).

Jedną z nich zanotowali Ewangelisci: św. Mateusz i św. Marek, drugą — św. Łukasz i św. Paweł. Te dwie tradycje żyły niezależnie od ich spisania. Ślady jednej z nich spotykamy u św. Pawła.

Św. Paweł wśród przywilejów, jakimi Bóg obdarzył jego naród, widzi również przymierze: „Oni są Izraelitami, do nich [należą] [...] przymierza i prawodawstwo, kult i obietnice; do nich [należą] patriarchowie, a z nich [pochodzi] Chrystus według ciała” (Rz 9, 4—5). Przymierze bowiem to była łaska ze strony Boga. Św. Paweł jest o tym przekonany, że ta łaska nie została cofnięta. Mimo przewinienia Żydów i mimo to, że „zaślepienie padło na część Izraela”, św. Paweł wierzy, że po jakimś czasie „cały Izrael zbawiony będzie, jak napisane jest: Przyjdzie z Syjonu Wybawiciel i weźmie niezbożności od Jakuba. To zaś będzie z nimi moje przymierze, gdy zglądzę ich grzechy” (Rz 11, 25—27).

Ostatnie zdanie tego tekstu prawie dosłownie powtarza części przepowiedni proroka Jeremiasza o nowym przymierzu²³.

Św. Paweł wie o synajskim przymierzu. Przypomina, jaką chwałą było otoczone przymierze zawarte za pośrednictwem Mojżesza i jaką czią ono jest otaczane. Pierwsze przymierze było „w takiej chwale, że nie mogli patrzeć synowie Izraela na twarz Mojżesza ze względu na blask jego twarzy” (2 Kor 3,7). Mojżesz więc zasłaniał swoją twarz, św. Paweł zaś stwierdza, że „aż po dzisiejszy dzień ta sama zasłona przy czytaniu Starego Testamentu pozostaje nie odkryta, bo w Chrystusie [ona] ginie, ale aż do dziś, ilekroć czytają Mojżesza, zasłona na ich sercu leży” (2 Kor 3,14—15). Żydzi więc nie widzą, że ich przymierze jak miało przeminąć, tak też przemija²⁴. Św. Paweł wie, że jest to przymierze litery wrytej na kamieniach, a „litera zabija”, podczas gdy przymierze zawarte przez Chrystusa Pana jest przymierzem Ducha, a „Duch ożywia” (2 Kor 3,6), „gdzie zaś Duch Pański, tam wolność” (2 Kor 3,17).

Ten ostatni przymiot przymierza zawartego przez Chrystusa Pana z Bogiem podkreśla św. Paweł w porównaniu dwóch przymierzy do synów Abrahama „jednego z niewolnicy i jednego z wolnej. Lecz ten, który był z niewolnicy, według ciała się narodził, ten zaś, który z wolnej, dzięki obietnicy” (Gal 4,22—23). Przymierze „z góry Synaj na niewolę rodzące, to jest Agar”. Św. Paweł jednak bardzo mocno podkreśla, że my „nie jesteśmy synami niewolnicy, ale wolnej”, bo „jak Izaak jesteśmy synami obietnicy”, a „górną Jerozolima wolna jest i ona jest matką naszą” (Gal 4,26. 28. 31). Dlatego też każe się cieszyć wolnością, jaką przyniósł Chrystus Pan, a nie nakładać na siebie tych ciężarów, których nikt unieść nie potrafi²⁵, a które przynosi ze sobą Prawo Mojżeszowe w interpretacji żydowskich uczonych i faryzeuszów.

Wśród trzech podanych wypowiedzi św. Pawła pierwsza ma na uwadze nowe przymierze przepowiedziane przez proroka Jeremiasza, dwie inne przeciwstawiają przy-

²³ Jr 31,33. 34.

²⁴ 2 Kor 3,7. 11. Różnice pomiędzy pojęciem przymierza u św. Pawła a w Qumran podaje R. F. Collins (l.c., s. 585—590).

²⁵ Mt 23, 4.

mierze zawarte przez Mojżesza na Synaju temu, które zawarł Chrystus Pan. Z tych właśnie dwóch w liście do Koryntian powtarza się zwrot proroka Jeremiasza mówiący o „nowym przymierzu“ (2 Kor 3,6). Podobna zaś charakterystyka obydwóch przymierzy, a zwłaszcza podkreślenie wolności jako cechy charakterystycznej przymierza Chrystusa Pana zarówno w liście do Koryntian, jak i w liście do Galatów ²⁶, pozwala nam mówić, że również przymierze, o którym w liście do Galatów, ma na uwadze nowe przymierze związane z przepowiednią proroka Jeremiasza. Wszystkie zatem wypowiedzi św. Pawła o przymierzu są związane z przepowiednią proroka Jeremiasza.

Autor listu do Hebrajczyków wie, że inicjatywa zawarcia przymierza wychodziła zawsze od Boga, a przymierze właściwie było łaską udzieloną przez Boga wybranemu narodowi. Ze Starego Testamentu wynika, że jeżeli inicjatywa należała do króla albo do ludzi, to zawsze chodziło tylko o odnowienie przymierza i przypomnienie zobowiązań przyjętych przez naród wybrany, a zapomnianych przez niego ²⁷. Bezpośrednią przyczyną, która wpłynęła na to, że Bóg podjął inicjatywę zawarcia nowego przymierza, jak na to zwraca uwagę list do Hebrajczyków, były grzechy Żydów, a równocześnie to, że ofiary Starego Testamentu nie mogły ich zgładzić. Dzięki tej inicjatywie Boga Chrystus Pan zstąpił na ziemię, tymi naukami, które głosił do ludu, przygotował zawarcie przymierza ²⁸, przypieczętował je swoją krwią, a Bóg był tym, który go wydał na śmierć ²⁹. Ofiara złożona z życia Chrystusa Pana i jego godność Syna Bożego jest gwarancją zawartego przymierza i zapewnieniem, że Boże obietnice wynikające z tego przymierza będą spełnione.

Autor listu do Hebrajczyków na innym tle, aniżeli św. Paweł, widzi różnicę pomiędzy przymierzem zawartym na Synaju a tym, które zawarł Chrystus Pan. Zwraca on uwagę na to, że pierwsze przymierze, to, które zawarto na Synaju, nie było doskonałe, to zaś, które zawarł Chrystus Pan, zapewnia dobra wyższego rzędu. Chrystus „o tyle wznioślejszą otrzymał służbę, o ile lepszego przymierza jest pośrednikiem, które na lepszych się opiera obietnicach. Gdyby bowiem owo pierwsze było bez nagi, nie byłoby dla drugiego potrzebne miejsce“ (Hbr 8,6—7). Daje też wyraz swojemu przekonaniu, że stare przymierze już spełniło swoje zadanie: „gdy mówi: nowe, za przedawnione uznał pierwsze, to zaś, co się przedawnia i starzeje, bliskie jest zaniku“ (Hbr 8,13).

Chrystus Pan zawarł przymierze nowe, które zaprowadzi nowe i lepsze stosunki pomiędzy Bogiem a wybranym narodem. Jego rola jednak ogranicza się tylko do

²⁶ 2 Kor 3,17; Gal 4,22. 23. 26. 30. 31.

²⁷ 2 Krl 11,17; 23,3; 2 Krn 29,10; Neh 10,29. Tak właśnie rozumiano przymierze w Qumran. Zob. E. Sutcliffe, *The Monks of Qumran*, London 1960, s. 76; R. F. Collins, l. c., s. 567—572. Por. D. Flusser, *The Dead Sea Sect and Pre-Pauline Christianity*, [W:] Ch. Rabin — Y. Yadin, *Aspects of the Dead Sea Scrolls*, Jerusalem 1958, s. 236—242.

²⁸ Hbr 1,1; 2,3.

²⁹ Zgodnie z semickim stylem nieokreślone wyrażenia „został wydany“ (paredideto, 1 Kor 11,23; paretithe, Rz 4, 23) należy rozumieć jako: został wydany przez Boga. Interpretację taką potwierdza związek tych wypowiedzi z przepowiednią o Słudze Bożym. W przepowiedni tej dwukrotnie zachodzi słowo „paretithe“ (Iz 53, 12), a obok tego wyraźna wzmianka, że Bóg go wydał za nasze grzechy (Iz 53,6).

roli poręczyciela i pośrednika³⁰. W tym ostatnim aspekcie autor listu do Hebrajczyków uważa, że rola Chrystusa Pana jest wiele doskonalsza, ale mimo to paralelna do roli kapłanów składających ofiary w świątyni jerozolimskiej. Przeciwstawia on jerozolimską świątynię z jej urządzeniami — świątyni niebieskiej, do której wszedł Chrystus Pan. „Chrystus zaś zjawił się jako arcykapłan przyszłych dóbr przez wyższy i doskonalszy przybytek nie ręką zbudowany, to jest nie z tego świata” (Hbr 9,11). Dalej przeciwstawia ofiary złożone przy zawarciu starego przymierza tej krwi, którą przelał Chrystus Pan: „nie z krwią kozłów ani cielców, ale z własną krwią wszedł raz na zawsze do świętego miejsca dokonawszy wiecznego odkupienia” (Hbr 9,12). Wreszcie skutki, jakie sprawiały krwawe ofiary składane w świątyni jerozolimskiej, przeciwstawia krwi Chrystusa Pana: „Jeżeli bowiem krew kozłów i wołów oraz popiół jałowicy, którymi pokrapia się tych, którzy są zanieczyszczeni, doprowadza ciało do czystości, to krew Chrystusa, który przez Ducha wiecznego złożył samego siebie jako nieskalaną ofiarę Bogu, o ileż bardziej oczyści sumienie wasze z martwych uczynków, abyście służyli Bogu żywemu. Dlatego właśnie jest pośrednikiem przymierza nowego, aby przez śmierć poniesioną dla odkupienia tych przestępstw, które [były popełnione] za pierwszego przymierza, obietnicę otrzymali ci, którzy zostali powołani do wiecznego dziedzictwa”. (Hbr 9, 13—15).

Tamte ofiary „nie mogą zgładzić grzechu”, Chrystus Pan zaś „jedyną złożywszy za grzechy ofiarę na zawsze zasiadł po prawicy Bożej” (Hbr 10, 11. 12), a przez to każdemu człowiekowi otworzył łatwy przystęp do Boga.

Każde przymierze w starożytnym świecie uważano za święte i będące pod opieką bóstwa,³¹ a Bóg karał tego, kto nie spełniał zobowiązań podjętych w czasie zawierania przymierza³². Uważano też, że ci, którzy zawierają przymierze, mają obowiązek spełnić to przekleństwo, które wypowiedano w czasie zawierania przymierza na tego spośród nich, który by podjętych zobowiązań nie wypełnił.³³

W Nowym Testamencie tylko jeden raz spotykamy się z ostrzeżeniem, aby nie zdradzić zawartego z Bogiem przymierza. Autor listu do Hebrajczyków przypomina, jak wielkiej kary mogą się spodziewać ci, którzy by się tego dopuścili: „Kto przekracza prawo Mojżeszowe bez miłosierdzia na podstawie [świadcstwa] dwóch albo trzech świadków, zostaje skazany na śmierć. Pomyślcie, na ile sroższą karę zasłuży ten, kto Syna Bożego podepcze i zbeczcze krew przymierza, którą został uświęcony, a jeszcze wobec Ducha łaski wzgardę okazuje. Wiemy bowiem, kto powiedział: Do mnie należy pomsta, ja odpłacę oraz: Pan będzie sądził lud swój. Strach wpaść w ręce Boga żywego” (Hbr 10,28—31).

³⁰ Hbr 8,6; 9,15; 12,24. Zob. eggyos, Hbr 7,22. „Nowe Przymierze” jako określenie Chrystusa Pana występuje u Justyna, Dial 51,3; 122,5 i w liście Barnaby 14,7. Zob. J. D a n i é l o u, *Théologie du judéo-christianisme*, Tournai 1958, s. 218.

³¹ Sdz 9,4—46; H. H a a g, [W:] *Bibelllexikon*, s. 268.

³² Zob. np. Gen. 31,13; Am 1,9; 1 Sm 20,23. 42. Te same poglądy panowały w Babilonie i u Hetytów.

³³ Gen. 26,28; Ez 17,18; por. Gen. 14,13; Neh 6,18.

Krótko zbierając owoce nowego przymierza autor listu do Hebrajczyków o Chrystusie Panu cytuje tylko słowa przepowiedni Jeremiasza proroka: „Oto przymierze, które zawrę z nimi po owych dniach, mówi Pan. Dam prawa moje w ich serca i w umysłach ich wypiszę je, a grzechów i nieprawości ich pamiętać już nie będę“³⁴.

Jak widać zatem autor listu do Hebrajczyków przeciwstawia Chrystusa Pana przymierzu zawartemu przez Mojżesza oraz kultowi i instytucjom, które z tego przymierza wynikały. Mówi on wprawdzie o przymierzu nowym³⁵ i wiecznym³⁶, zna przepowiednię proroka Jeremiasza i dwa razy ją cytuje,³⁷ ale cytuje również opis przymierza zawartego na Synaju³⁸ i jemu głównie poświęca swą uwagę.

W przeciwstawieniu starego przymierza nowemu autor listu do Hebrajczyków wiele pisze o ofiarach i o krwi, dzięki którym przymierze zostało zawarte. O tych ofiarach właśnie jest mowa przy zawarciu przymierza na Synaju, prorok Jeremiasz bowiem tę sprawę przemilcza.

W tekście listu do Hebrajczyków poza wspomnianymi cytatami nie spotykamy aluzji do proroka Jeremiasza, aluzję zaś do opisu synajskiego przymierza a równocześnie do Eucharystii widzimy w słowach upomnienia, aby kto przypadkiem przez swe odstępstwo od wiary nie zdeptał Syna Bożego i nie skalał „krwi przymierza“³⁹. Drugą aluzję do Eucharystii spotykamy w samym opisie synajskiego przymierza. Autor bowiem listu do Hebrajczyków, cytując słowa Mojżesza w zdaniu „Oto krew przymierza“, pierwsze słowo zmienił na „to“⁴⁰. Po tej zmianie zdanie cytowane przez autora listu do Hebrajczyków brzmi dokładnie tak samo, jak początek drugiej części słów konsekuracyjnych Chrystusa Pana w tej wersji, którą podają św. Mateusz i św. Marek.

Ze wszystkich tych spostrzeżeń wynika, że autor listu do Hebrajczyków był związany z tą tradycją, która przymierze zawarte przez Chrystusa Pana na Ostatniej Wieczerzy przeciwstawiała przymierzu zawartemu przez Mojżesza, a nie z tą, która podkreślała znaczenie przepowiedni proroka Jeremiasza o nowym przymierzu.

Każda z dwóch tradycji, których ślady spotykamy w Nowym Testamencie, w innym świetle widziała to przymierze, zawarte przez Chrystusa Pana z Bogiem na Ostatniej Wieczerzy. Jedna z nich przymierze to przeciwstawiała temu, co opisuje Ex. 24,5—8, na to przeciwstawienie kładła nacisk i w ten sposób równocześnie mówiła o nowości przymierza zawartego przez Chrystusa Pana i o tym, że przymierze zawarte na Synaju straciło już swoje znaczenie. Fakt, że ślady tej tradycji spotykamy w ewangelii św. Mateusza, św. Marka i w liście do Hebrajczyków, jest podstawą do twierdzenia o zrośnię-

³⁴ Hbr 10,16—17; Jr 31,33. Różnice pomiędzy pojęciem przymierza w liście do Hebrajczyków a w Qumran podaje R.F. Collins (l.c., s. 590—593).

³⁵ Hbr 9,15: kaine; 12,24: nea.

³⁶ Hbr 13,20.

³⁷ Hbr 8,8—12; 10,16—17.

³⁸ Hbr 9,19—20.

³⁹ Hbr 10,29; Ex. 24,8.

⁴⁰ Ex. 24,8: idou; Hbr 9,20: touto.

ciu się tej tradycji z Palestyną i z tymi wiernymi, którzy na Prawie Starego Testamentu byli wychowani.

Druga tradycja zwracała uwagę przede wszystkim na to, że przymierze zawarte przez Chrystusa Pana, to jest przymierze nowe, ten aspekt przymierza wiązała z przepowiednią proroka Jeremiasza i stwierdzała, że Chrystus Pan spełnił tę przepowiednię. W charakterystyce nowego przymierza, którą podał prorok Jeremiasz, uwidatniona jest miłość. Nic dziwnego zatem, że echo tej właśnie tradycji znalazło się u tych, którzy na miłość jako na podstawową cechę nauki Chrystusa Pana kładli specjalny nacisk, u św. Pawła i jego ucznia św. Łukasza. Imiona zaś te wskazują na Antiochię jako na miejsce, gdzie przede wszystkim ta tradycja była głoszona.

Różnice pomiędzy tymi dwiema tradycjami są nikłe, polegają bowiem tylko na wiązaniu słów Chrystusa Pana z różnymi tekstami Starego Testamentu i w związku z tym na przedstawianiu w różnym świetle tego, co zrobił Chrystus Pan. Obydwie zaś tradycje jednakowo mówią o tym, że przymierze zawarte przez Chrystusa Pana zajmuje miejsce tego, które na Synaju zawarł z Bogiem Mojżesz ⁴¹.

NOUVELLE ALLIANCE

L'alliance mentionnée dans les paroles de consécration a deux versions. Les deux traduisent la même pensée à savoir que l'alliance a été contractée dans le sang, toutefois la version de St. Mathieu et de St. Marc se réfère à l'alliance du Sinaï, la version de St. Luc et de St. Paul à la prédiction de Jérémie. Il existait donc dans l'ancienne Église deux traditions parallèles au sujet de l'alliance nommée par le Christ au cours de la Sainte Cène. Si l'on suit les deux traditions dans le Nouveau Testament on arrive à la constatation que St. Paul unissait le prophète Jérémie à l'alliance et qu'il se prononçait contre l'alliance du Sinaï. Cette dernière tradition (Mathieu, Marc, Hebr.) avait des affinités avec Palestine, la première (Luc, Paul) avec Antioche. Les deux traditions voyaient différemment l'oeuvre du Christ à la Sainte Cène, toutes deux sont pourtant d'accord sur le fait que l'alliance nouée par le Christ prend place de l'alliance nouée avec Dieu par Moïse.

⁴¹ O nowym przymierzu w związku z nauczaniem Chrystusa Pana i jego postępowaniem mówi E. Schweizer (l.c., s. 587n.). Różnicę pomiędzy przymierzem zawartym na Synaju a nowym przymierzem zawartym przez Chrystusa Pana podczas Ostatniej Wieczery próbuje dokładnie określić ks. Cz. Jakubiec (op. cit., s. 256 n.). Na łączność nowego przymierza z ideą zbawienia zwraca uwagę ks. J. Kudasiewicz. *Nowe przymierze „Ateneum Kapłańskie“*, 67(1964) 335—342.